

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94:622](477.82)«1989/1991»

Велінець Ю.І.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТРАЙКИ ШАХТАРІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОСОЮЗНОГО ШАХТАРСЬКОГО СТРАЙКОВОГО РУХУ 1989–1991 РР.

У статті розглядаються страйки волинських шахтарів 1989–1991 рр. на тлі загальносоюзного шахтарського страйкового руху. Охарактеризовано причини виникнення страйків гірників Нововолинська, а також їх наслідки для економіки УРСР. Визначено роль і місце страйкового руху гірників у тогочасному українському політичному житті. Висвітлюються зміни суспільно-політичного світогляду гірників Львівсько-Волинського басейну в ході боротьби українців за свою незалежність. На основі історичних джерел та історіографії проаналізовано й надано оцінку основних вимог страйкуючих гірників шахт Нововолинська.

Ключові слова: шахтарі, страйк, страйковий комітет, Нововолинськ, Волинська область.

Постановка проблеми. Під кінець 80-х рр. минулого століття в СРСР загострилося соціально-економічне та політичне становище, що призвело до виникнення загальносоюзного шахтарського страйкового руху. Не стали винятком і гірники волинських шахт Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема робітничого руху кінця 80-х рр. в Україні стала об'єктом досліджень А. Русначенко, який стверджував, що основною причиною страйків гірників в УРСР є соціально-побутові проблеми гірників [30]. М. Віхров акцентував увагу на дослідженні шахтарського страйку на Донбасі [9]. Для відображення цілісної картини процесу шахтарських страйків в Україні 1989–1991 рр. варто дослідити робітничий рух гірників Волинської області.

Постановка завдання. Основне завдання публікації полягає в тому, щоб проаналізувати страйковий рух волинських гірників 1989–1991 рр., визначити його причини й охарактеризувати основні вимоги гірників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тоталітарна радянська система з командно-адміністративними методами в керівництві важкою промисловістю, ігноруванням економічних факто-

рів, екстенсивними механізмами розвитку виробництва й недостатньою увагою до технічного переобладнання привела в кінці 80-х рр. ХХ ст. найважливіші галузі промисловості СРСР до кризи. Одним із яскравих проявів кризових явищ стали масові шахтарські страйки, під час яких гірники висловлювали свої економічні, а згодом – і політичні вимоги до радянського керівництва.

Із кінця 1950-х рр. у паливно-енергетичній галузі промисловості СРСР розпочалася переорієнтація з виробництва вугілля на нафту й газ. У зв'язку із цим змінилися й пріоритети капіталовкладень. Продаж нафти й газу за кордон давав високі прибутки, які покривали нестачі у фінансуванні інших галузей промисловості, однак унаслідок падіння ціни на нафту в 1985–1987 рр. відбулося скорочення фінансування. Дотації на розвиток вугільної промисловості в 1988 р. становили 5,5 млрд крб, тобто шахти стали нерентабельні [30]. Ще в 1958 р., за оцінкою Міністерства вугільної промисловості, 78% вугільних підприємств СРСР були планово-збитковими [9].

Серед трудових колективів вугільних підприємств зчинялася паніка через постійні чутки про закриття шахт у найближчому майбутньому внаслідок високої вартості вугілля та завезення вугілля з інших районів. Згідно з програмою «Пер-

спективи розвитку Львівсько-Волинського вугільного басейну на 1988–2010 рр.», у 1991 р. в місті Нововолинськ мали працювати лише 4 шахти (№ 1, 4, 5, 9) з річним видобутком вугілля 1410 тис. тонн, а під скорочення підпадали 2 тис. шахтарів [25, с. 1]. Скорочення шахт відклали на час будівництва нової волинської шахти – № 10, на яку планувалося перевести робітників із закритих вугільних підприємств, а згодом закриття шахт завадили шахтарські страйки. У 1989 р. на базі госпрозрахункової будівельної дільниці в м. Нововолинську було організовано Нововолинське шахтобудівельне управління тресту «Укрзахідвуглебуд» із метою будівництва шахти № 10. Кошторисна вартість шахти становила 140 млн крб, однак значну суму виділених коштів керівництво ВО «Укрзахідвугілля» використало на житлове будівництво та зведення соціальних споруд, а будівництво шахти № 10 триває й донині [10, арк. 26].

У 1988 р. серед кращих виробничих колективів СРСР були названо ВО «Укрзахідвугілля», одне з небагатьох в УРСР, де забезпечення заборів механізованими комплексами досягало 100%. Шахта Нововолинська, виконуючи так звану програму «Інтенсифікація-90», уклали договори з науково-дослідними інститутами УРСР для запровадження у виробництво прогресивної техніки та технологій, і все ж кількість робітників, які були зайняті ручною працею, становила в 1987 р. 41,7% [11, арк. 28]. Лише на шахтоуправлінні «Жовтневе» в 1987 р. ручною працею було зайнято 620 чол. (46,3%). [12, арк. 34]. Наявна гірнична техніка була в аварійному стані. Із 56 добувних, 21 прохідницького комбайна в роботі знаходилося лише 36 і 19 [14, арк. 16]. Тому, незважаючи на високий відсоток механізації, значна частина матеріально-технічної бази шахт Нововолинська була застарілою, а ручною працею була зайнята значна кількість шахтарів.

Підприємства вугільної галузі були відомі своїми важкими умовами праці. У шахтах – пил і газ, високий ризик самозаймання вугілля. Технікою безпеки шахтарі часто нехтували заради більшого вуглевидобутку, а отже, отримання преміальних. Наслідком цього був високий травматизм і смертність від раптових завалів, викидів газу й ін. Голова страйкового комітету Нововолинської групи шахт В.М. Тулупов доповідав: «Не дотримується техніка безпеки, немає виробничої санітарії, у прохідницькому вибої стоїть пил і на відстані один–два метри не видно одного» [10, арк. 36]. Значна кількість гірників, що знахо-

дилася в очисних вибоях, у молодому віці отримувала важкі захворювання легенів, такі, як силікоз. За 1987 р. на нововолинських шахтах отримали травми 386 гірників, із них тяжких випадків – 17, а 4 – смертельні [11, арк. 27].

До початку 80-х рр. ХХ ст. шахтарі почувалися привілейованою «кастою», вони мали вищі зарплати, пільги й певні статусні переваги. Шахта була місцем, де можна було непогано заробити, не маючи високої кваліфікації. Єдине, що вимагалося від більшості шахтарів, – міцне здоров'я [8]. У кінці 1970-х рр. привабливість шахтарської професії стала неухильно знижуватися. Викликано це було тим, що в результаті тарифних нововведень 1970-х рр. зарплата робітників вуглевидобувної галузі зрівнялася із зарплатами робітників інших галузей промисловості [2, с. 138]. У середньому по Україні в кінці 1980-х рр. заробітна плата становила більше 300 крб на місяць [30]. Найвищу зарплату серед шахт Нововолинська отримували гірники на шахті імені В.І. Леніна – 370 крб. Серед шахтарів, які отримували найнижчу зарплату, були шахтарі шахти «Жовтнева», чия заробітна плата становила менше 300 крб [16, с. 2], і шахтарі шахти № 1, які отримували зарплату в розмірі 210 крб [10, арк. 36]. Отже, шахтарі, ризикуючи власним життям і здоров'ям, отримували таку ж зарплату, а то й нижчу, як і працівник, що не мав ніякої аналогічної загрози життю.

Багато нарікань викликала й організація праці. Робітника, який конфліктував із начальством, «за виробничою необхідністю» могли перевести з добре оплачуваної лави в суміжну, зі складними гірничо-геологічними умовами, де оплата праці була нижчою. Постійно порушувалася соціальна справедливість у розподілі різних благ (машин, дач, квартир, путівок і т. д.), адміністрація практикувала грубість у стосунках із робітниками. Тривалим був робочий день шахтарів. Офіційно він тривав 6 годин, а реально – 10–11, а то й 14–16 годин. Не завжди вдавалося гірникам відпочити в неділю. Стаж підземної роботи давав право виходу на пенсію в 50 років, але мало хто із шахтарів доживав до цього віку [30].

Складними залишалися соціально-побутові умови. Ось як описує складні побутові умови волинських шахтарів кореспондент газети «Радянська Волинь» О. Зінченко: «Проблеми поліпшення життя людей чомусь завжди під різними приводами відводилися на другорядний план. Про яку ефективність виробництва можна вести мову, якщо шахтар зі своєю сім'єю тулиться на приватній квартирі, погано відпочиває, терпить

інші житлові незручності! У холодні дні в будинках гірників низька температура, люди роками скаржаться в різні інстанції, а справа не вирішується. Шахтарі обурюються, що в магазинах нічого не купиш – все «по благу», з-під прилавка» [16, с. 2]. Житлова проблема була надзвичайно гострою, адже на кожній шахті були черги гірників, які чекали забезпечення їх квартирою. При загальній черзі в 1300 чоловік у Нововолинську за 1984–1987 рр. було виділено лише 38 квартир для гірників. На шахті № 8 у черзі на квартиру було 130 чол., натомість у 1988 р. шахта отримала лише 4 квартири для своїх гірників. Черга невпинно зростала. Так, на шахті № 9 у 1985 р. у черзі на квартиру був 151 чол., а в 1989 р. – уже 219 чол. [13, арк. 52–53, 83]. Для вирішення житлової проблеми на шахтах практикували індивідуальне будівництво, на яке керівництво шахти надавало кредити гірникам, однак через відсутність будматеріалів проблему не було вирішено. У місті Нововолинськ і досі були ще 34 будинки баракового типу, де проживали сім'ї гірників, що були збудовані як тимчасові в 50-х рр. ХХ ст. [10, арк. 27]. Селище Жовтнєве було негазифіковане, а м. Нововолинськ – газифіковане лише частково. Тільки в Нововолинську потрібно було збудувати 39 км вуличного газопроводу для газифікації 3 тис. квартир, а вартість проекту будівництва становила 2,5 млн крб [10, арк. 27].

Виникали проблеми з постачанням продуктів харчування. У 1989 р. в Нововолинську виник дефіцит м'яса, на продаж якого були введені талони. Ціни на м'ясні продукти зростали щомісяця. Наприклад, у середньому за кілограм 11 жовтня 1990 р. свинина коштувала 8 крб [32, с. 2], а 1 листопада 1990 р. – уже 10 крб. [33, с. 3]. Згодом виник дефіцит мила та прального порошку. Ця проблема була однією з найбільш обговорюваних на страйку. Голова робіткому Ф.М. Захарчук так звертався до гірників Нововолинська: «Не так давно ось тут на площі ми запитували, де мило й пральний порошок. З'явилися миючі засоби – зникли сигарети й спиртні напої, пасти й взуття, інші речі широкого вжитку» [21, с. 1].

Отже, причин для страйку в гірників було вдоволь. Ось як оцінював ситуацію з вугільною промисловістю в СРСР і становище гірників Нововолинська в кінці 1980-х рр. заступник голови страйкому А. Борис: «Причини напруженого становища у вугледобувній галузі мають свою передісторію. Ще при Хрущові з'явилася тенденція скорочувати видобування вугілля за рахунок розвитку інших видів енергії. І тому в соціальному

плані шахтарів зрівняли з тими працівниками, які трудяться на поверхні. Ігнорувалося багато факторів: і те, що шахтарі працюють позмінно, вдень і вночі, при раптових перепадах тиску під час спуску й підйому. Гірник, пропрацювавши 10–15 років, багатьох своїх друзів виносив мертвими із шахти. Він був свідком багатьох каліцтв, та й сам ставав інвалідом від хвороб легень...» [6, с. 3].

11 липня 1989 р. близько 300 гірників шахти ім. Шев'якова (м. Междуреченськ, Кемеровська область) відмовилися спускатися в шахту. Підтримати шахтарів Кузбасу вирішили й гірники Донбасу. 15 липня 1989 р. застрайкували гірники шахти Ясинуватська-Глибока в Макіївці Донецької області. Очолив виступ робітник очисного забою В. Комісарук. 18 липня до страйку приєдналися шахти Красноармійська, Дзержинська й ін. 19 липня почали страйкувати шахтарі Донецька й Горлівки [17, с. 1].

20 липня 1989 р. гірники першої нововолинської шахти після нічної зміни в загальній нарядній почали обирати страйковий комітет. Його очолив прохідник, який мав юридичну освіту, В.М. Тулупов. 23 липня 1989 р. перша зміна шахти № 1 у скороченому складі опустилася під землю, підтримувати шахту в робочому стані, а інша частина шахтарів опівдні вирушила на центральну площу м. Нововолинська, таким чином розпочавши страйковий рух волинських шахтарів. Страйковому комітету надали просторе приміщення Палацу культури, телефон, мікрофон, навіть підготували виїзні буфети. Було створено робітничі дружини для підтримки порядку на шахтах і в місті Нововолинську. Не допускаючи безладдя й провокацій, робітничі дружини разом із міліцією опечатали всі магазини, що торгували алкогольними напоями. Близько 22 год. до страйкарів приєдналися гірники шахт № 2 і № 9 [17, с. 1].

Кожну нову зміну гірників, що прибували на площу, зустрічали оплесками. 24 липня до страйку приєдналися гірники шахтоуправління «Жовтнєве», шахти ім. В. Леніна та шахти № 5. Загальна кількість присутніх на площі перевищувала чотири сотні чоловік. Значна кількість шахтарів залишалася на шахтах задля підтримки їх в робочому стані [34, с. 2]. О 15 год. відбулося спільне обговорення договору між міським страйковим комітетом і адміністрацією виробничого об'єднання «Укрзахідвугілля», облвиконкомом і міськвиконкомом. Засідання проходило в залі Палацу культури шахтарів. Розмова транслювалася по радіо на площу. Ось як коментував корес-

понтент О. Зінченко настрої шахтарів і їх теми обговорення на мітингу: «Гірники втратили віру у свій профком, територіальний комітет профспілки працівників вугільної промисловості, в адміністрацію об'єднання. Знизився авторитет місцевих властей. Профспілки не стали справжніми захисниками інтересів шахтарів, а переродилися в слухняний додаток адміністрації. Формально, а не по суті діяв Закон про державне підприємство. Буксує економічна реформа. Закон набрав чинності давно, а шахти залишилися покірними структурними підрозділами виробничого об'єднання, звітуються перед ним, перераховують сюди прибуток і позбавлені права самостійно розпоряджатися надплановою продукцією. У житті колективу, у формах організації виробництва майже нічого не змінилося. Усе регламентовано, обмежено різними інструкціями, розпорядженнями, доповненнями до них. Для простих шахтарів ото й залишається: видавати нагору вугілля» [16, с. 2].

Частина пред'явлених нововолинськими гірниками вимог, що перебували в компетенції місцевих органів, були вже на порядку денному міськвиконкому. Серед них такі: продавати в серпні всім сім'ям, які цього потребують, до п'яти тонн вугілля по оптовій ціні; до 1990 р. виділити кожній шахті земельну ділянку на озері Світязь для будівництва будинку відпочинку; не приєднувати шахту імені В. Леніна до будь-якої іншої шахти до закінчення XII п'ятирічки; усім бажаючим шахтарям надати кредит для будівництва власних будинків; забезпечити всіх необхідною кількістю будівельних матеріалів; виділяти ділянку під індивідуальне будівництво не менше 10 соток; побудувати в місті поліклініку; збільшити місту м'ясні фонди та вирішити інші проблеми. Багато пред'явлених вимог, які були ідентичні вимогам червоноградських шахтарів, були вирішені спільним наказом № 2 від 23 липня 1989 р. генеральним директором виробничого об'єднання «Укрзахідвугілля» Е. Діколенком і головою страйкового комітету міста Червонограда О. Любарським. Зокрема, серед них такі: робочий час рахувати від спуску в шахту до виїзду; загальний вихідний день – неділя, а для допоміжних служб, які працюватимуть у вихідні, оплата подвійна; підвищення оплати в нічну зміну; під час виходу на пенсію виплачувати одnorазову допомогу не менше стопроцентного річного окладу заробітку; надати шахті статус держпідприємства за рішенням трудового колективу [17, с. 1]. 25 липня страйкувала більшість шахтарів України: 110 зі 121 шахти Донецької області, 52 із 93 шахт Луганської області, усі 11 шахт Західного

Донбасу (вугільний район УРСР у межах Дніпропетровської й Харківської обл.), усі 20 шахт Львівсько-Волинського басейну. Загалом страйкувало бл. 500 тис. гірників [26].

26 липня 1989 р. привселюдно на площі було підписано договір між страйковим комітетом шахтарів Нововолинської групи шахт Львівсько-Волинського вугільного басейну і адміністрацією ВО «Укрзахідвугілля», а також із Нововолинським міськвиконкомом. Згідно з договором до 1992 р. мали вирішити проблему з дитсадками; установлювалися пільги для сімей, що мали трьох дітей; до 1996 р. повинні були бути ліквідовані старі бараки; до 1995 р. мала бути здійснена повна газифікація Жовтневого та Нововолинська; виділялися земельні ділянки на озері Світязь для будівництва бази відпочинку й ін. [10, арк. 27–28]. Після підписання договору страйк закінчився, і третя шахтарська зміна приступила до роботи. Вимоги нововолинців у Москву за дорученням страйкового комітету нововолинської групи шахт завезли робітники С. Прудников і П. Лукашук [16, с. 2].

Директор по виробництву ВО «Укрзахідвугілля» С. Пікуля заявив, що вимоги шахтарів, які були оголошені під час страйку, обійдуться країні в 2,7 млрд крб, а для ВО «Укрзахідвугілля» – 52 млн крб [10, арк. 54]. За липень всіма шахтами було недопоставлено 14,2 тис. тонн палива. Від реалізації в цілому внаслідок страйку по об'єднанню недоодержали 4,1 млн крб, по нововолинській групі шахт – 800 тис. крб [16, с. 2].

Результатом липневого страйку 1989 р. стала прийнята Постанова Ради Міністрів СРСР № 608 від 3 серпня 1989 р. в 36 пунктах, у якій знайшли відображення майже всі наболілі питання працівників вугільних регіонів. Шахтарям пообіцяли всього й багато – аж до цілковитої економічної самостійності шахт із дозволом експортувати наднормову продукцію. Держава зобов'язалася забезпечити рентабельність шахт і навіть оздоровити екологічну ситуацію в шахтарських регіонах. Із метою безперервного й компетентного контролю за ходом виконання обіцянок перший заступник Голови Ради Міністрів Союзу СРСР Л. Воронін 24 листопада 1989 р. затвердив «Положення про державно-громадську комісію по контролю за виконанням постанови № 608». У Нововолинську робоча група контролю з восьми чоловік розпочала діяльність із 15 січня 1990 р. На робочу групу був покладений контроль за виконанням договору між страйковим комітетом нововолинської групи шахт і адміністрацією виробничого об'єднання «Укрзахідвугілля», виконанням

додаткових вимог шахтарів до керівництва шахт Нововолинської міської й Волинської обласної рад народних депутатів, виробничого об'єднання «Укрзахідвугілля», Міністерства вугільної промисловості УРСР [4, с. 3].

Страйк прискорив підготовку проектів законів про пенсійне забезпечення й про відпустки, а прийнята Постанова № 608 надавала шахтарям значні соціальні права. Індивідуальним забудовникам була надана можливість користуватися державними кредитами, які потім частково сплачують шахти, частково – забудовник. Тепер безкоштовно виділялося вугілля для побутових потреб шахтарям-пенсіонерам. Із 1 серпня 1989 р. вводилась оплата шахтарям за час пересування від ствола до робочого місця й назад. Введена нова доплата за роботу у вечірню й нічну зміни. Було надано право радам трудових колективів вирішувати питання про роботу в неділю. Трудовим колективам надали право вирішували питання про разову допомогу при виході на пенсію, а також про допомогу багатодітним сім'ям, де є троє й більше дітей, про збереження пільг на виплату винагороди за вислугу років під час нарахування пенсії, звільнення з роботи за власним бажанням, але не більше одного разу на 3 роки; про виплату сім'ї загиблого шахтаря на виробництві (на кожного утриманця не менше 75 крб на місяць) і забезпечення сім'ї в разі необхідності житлом упродовж 3–6 місяців [4, с. 3]. Було вирішене питання газифікації шахтарського селища Жовтневе. Згідно з договором і проектом, у липні 1990 р. в селищі Жовтневе мали розпочатися роботи з прокладання 6 тис. м вуличного газопроводу. У Нововолинську був складений проект на будівництво в 1991 р. поліклініки [3, с. 2].

11 червня 1990 р. в Донецьку розпочався з'їзд шахтарів СРСР, у якому взяли участь представники всіх вугільних басейнів СРСР. Усього на з'їзд прибуло 593 делегати [5, с. 1]. На з'їзді прийняли резолюцію, в якій заявили таке: «Усі ми живемо в умовах командно-адміністративної системи. Характерна для неї монополія державної власності, відсутність ринку й конкуренції прирікають економіку на застій і відставання, а народ – на злиденність. Наша країна бідна тому, що все наше господарство неправильно організоване... Дуже велике значення для полегшення переходу до ринку може також мати рішуче скорочення воєнних витрат і допомоги іншим країнам, зокрема тоталітарним режимам» [27, с. 2]. На з'їзді також стверджували, що радянський уряд виконати своїх обіцянок так і не зміг. Голова шахтного страйкового нововолинської шахти № 9 С. Охрім стверджу-

вав: «Горбачов і Голова Ради Міністрів М. Рижков підписали з нами угоду, що відома як Постанова № 608. Наобіцяли вони нам райські гори. Та ось протягом довгого часу ігноруються інтереси робітників, ці вимоги не виконані» [7, с. 2]. Упродовж зими кілька разів виникали думки щодо нового страйку, але шахтарі кожного разу відклали це рішення, щоб населення не мерзло через нестачу вугілля, тому закликали провести 24-годинний страйк 11 липня 1990 р.

На початок липня 1990 р. згідно з Постановою № 608 було виконано або перебувало на стадії виконання 35 вимог, не виконано – 14, зокрема й такі, як підвищення цін на вугілля, прийняття закону про відпустки, задоволення заявок шахт щодо матеріально-технічного постачання, зміцнення будівельної бази міста й низка інших. Підписаний під час страйку наприкінці липня 1989 р. договір між страйковим комітетом і адміністрацією ВО «Укрзахідвугілля» виконувався також не повністю. Виконано або перебувало на стадії виконання 42 його пункти, не виконано – 18. Не були вирішені питання про силікозні відпустки, про оплату за багатозмінний режим роботи, про збільшення кількості продажу легкових автомобілів шахтарям, будівництво житла для них, коректування зарплати, пенсій, допомоги у зв'язку зі зростанням цін, упорядкування вулиць міста й селища й низка інших [4, с. 3].

Волинські гірники підтримали рішення, прийняте Всесоюзним з'їздом шахтарів у Донецьку 11 липня 1990 р., провести 24-годинний страйк. На центральній міській площі відбувся мітинг. На ньому був присутній народний депутат СРСР, член Верховної Ради СРСР С. Матвійчук, народний депутат УРСР, голова облвиконкому М. Парасунько, другий секретар обкому партії М. Гарасюк, генеральний директор виробничого об'єднання «Укрзахідвугілля» С. Пікула й ін. На мітингу було схвалено резолюцію, у якій містилася вимога щодо конструктивної роботи народних депутатів УРСР, відставки уряду СРСР і Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола, деполітизації Збройних Сил, МВС, КДБ, органів суду й прокуратури, вимога скасувати постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про преміювання звільнених партійних і комсомольських працівників за рахунок коштів підприємств і не зараховувати їм підземний стаж з 1 серпня 1990 р. [18, с. 3]. Майже однотайно гірники проголосували за встановлення жовто-блакитного національного українського прапора на приміщення Палацу культури шахтарів. У переважній більшості виступів звучала вимога щодо повного суверенітету України, про повну під-

тримку I з'їзду шахтарів, про децентралізацію управління вугільною промисловістю й створення координаційного органу в Україні, про багатопартійність, про банківську й грошову системи в республіці, про національні збройні сили, про встановлення пам'ятника Т. Шевченку на центральній площі міста Нововолинська [21, с. 11]. Отже, якщо під час липневого страйку 1989 р. ставилися виключно економічні вимоги, то під час 24-годинного страйку 11 липня 1990 р. гірники поставили й політичні вимоги до влади. На прийняття політичних вимог вплинула створена в кінці 1989 – на початку 1990 рр. організація «Український Народний Рух» і політичні партії УНП, УРП.

Промислове будівництво нововолинських шахт і надалі заглиблювалося в кризу. У 1990 р. лише гірники шахти № 9 працювали стабільно. Понадпланово вони видали 42 тис. тонн вугілля. До тих, хто відставав, за перше півріччя додався колектив шахти № 5, котрий у складних умовах через нестачу деревини для кріплення вивалів породи в очисних вибоях заборгував 5,7 тис. тонн палива. На шахті «Жовтнева» добовий видобуток становив лише 50–60% планового. На шахті № 2 виникла пожежа, на ліквідацію якої було затрачено дві доби, а діючі виробки лав виявилися затопленими, також було пошкоджене електричне обладнання, двигуни приводів конвеєрів, що на тиждень припинило роботи з видобутку вугілля, поки вели в дію шахтне обладнання [24, с. 3].

22 жовтня 1990 р. відкрився Другий з'їзд шахтарів, на якому була заснована Незалежна профспілка гірників СРСР, за її заснування проголосувало 642 делегати. З'їзд також затвердив Статут Незалежної профспілки гірників СРСР. Від трудівників нововолинської групи шахт на II Всесоюзний з'їзд шахтарів поїхало шість делегатів (М. Ващук, Ф. Пархомук, Г. Урянський, С. Охрім, М. Коломієць, І. Невідомський) [22, с. 1].

До весни 1991 р. гірники впевнились у неможливості вести переговори з Москвою, яка не виконувала їхніх вимог. З огляду на політичну ситуацію українські шахтарі стали вести перемовини з Києвом, а політичні вимоги стосувалися суверенітету, незалежності та самостійності України. Голова шахтного страйкового шахти № 9 С. Охрім так характеризує ситуацію, що склалася на початку 1991 р. в Україні: «У країні відбулися складні політичні процеси... відбувався процес політичного дозрівання. Ми зрозуміли: без змін у політичних структурах не зможемо задовільнити економічних інтересів. Україна, яка має величезні трудові й сировинні ресурси, годує центр. Центр,

наче щупальця, розкидав свою владу на території імперії, створеної Леніним і Комуністичною партією... Без реальної незалежності України ми й надалі залишимося рабами. Про яку суверенність можна зараз говорити, коли ми не маємо всіх атрибутів державності: ні власних кордонів, ні своєї армії, ні власних грошей... а з ініціативи КПРС від нас фактично хотіли відірвати Крим. Дуже хочеться їм у нас, на Україні, де є дійсно єдність, нацькувати жителів східного регіону на західний. Я виступав перед трудовими колективами Донеччини. Доводилося доносити елементарну правду: ми такі самі миролюбні люди й хочемо, щоб Україна була вільною... Нині шахтарі Донеччини готові відмовитися від усього, щоб поставити найголовніше питання – свобода України» [6, с. 3].

На засіданні Регіональної спілки страйкових комітетів Донбасу 26 лютого 1991 р. до раніше сформульованих економічних вимог страйку, призначеного на 1 березня 1991 р., з ініціативи представників ВО «Укрзахідвугілля» було внесено політичні вимоги: суверенітет України та переобрання Верховної Ради УРСР [1, с. 25–27].

1 березня 1991 р. в УРСР розпочався економічний страйк. Першими страйк розпочали шахтарі ВО «Первомайськвугілля» й «Красноармійськвугілля». 13 березня 1991 р. до страйку приєдналися й гірники Нововолинська. 19 березня 1991 р. у газеті «Робітничий голос» було надруковано резолюцію страйку шахтарів нововолинської групи шахт Волинської області ВО «Укрзахідвугілля», у якій було заявлено таке: «У зв'язку з невиконанням вимог шахтарів, викладених у Постанові Ради Міністрів СРСР від 03.08.89 р. № 608, у договорі від 26.07.89 р., і усвідомлюючи, що без докорінних змін політичної структури СРСР аж до повної її ліквідації ці вимоги й далі не будуть виконуватися, шахтарі Нововолинської групи шахт відновлюють тимчасово припинений 26.07.89 р. страйк і вимагають ліквідувати інститут президентської влади СРСР, розпустити Верховну Раду Союзу як орган, який стоїть на перешкоді республікам на шляху до побудови незалежних держав... Верховній Раді України негайно надати Декларації про державний суверенітет України статусу конституційного акта. На основі Декларації від 16 липня 1990 р. розробити новий проект Конституції України... Припинити судовий розгляд і звільнити з-під арешту С. Хмару й інших політв'язнів та ін.» [28, с. 1].

Варто зауважити, що шахтарські страйки підтримували мешканці Нововолинська та Іваничівського району. Яскравим доказом того, що до гасел шахтарів дослухалися й інші (одне з них – не голо-

сувати за збереження СРСР), є результати голосування на референдумі СРСР і опитування населення Української РСР по Волинському округу № 4, що проходило 17 березня 1991 р. Згідно із Союзним бюлетенем на запитання «Чи вважаєте Ви необхідним збереження СРСР як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, в якій повною мірою гарантуватимуться права й свободи людини будь-якої національності?» найнижчими в області (де дали відповідь «Так») були показники мешканців м. Нововолинська (31,4%) та Іваничівського району (40,1%) [19, с. 1].

Розуміючи серйозність економічної ситуації, що склалася внаслідок страйку, президент СРСР М. Горбачов вирішив зібрати представників від кожного шахтарського регіону з усього Радянського Союзу в Свердловському залі Кремля. Цю зустріч транслювали по телебаченню в прямому ефірі, і, звісно ж, було складено список дозволених запитань. 2 квітня 1991 р. в Москві зібралися 200 шахтарів і директорів підприємств, четверта частина яких була з УРСР. 30 осіб представляли страйкуючі шахти. Гірники привезли із собою вимоги колективів, що їх делегували, які були переважно економічні. Тільки делегація ВО «Укрзахідвугілля», куди входили й волинські гірники, мала політичні вимоги. Обговорення пропозицій страйкарів відбувалося за участю міністра вугільної промисловості СРСР М. Щадова й народних депутатів СРСР. На цій зустрічі був присутній і голова страйкового комітету Нововолинської групи шахт Ф. Захарчук, який згадував: «Враження таке, що ця зустріч була організована за наперед придуманим сценарієм, було намічено, хто має виступати, з якими питаннями...» [19, с. 2]. Ф. Захарчуку вдалося проскочити через охорону, він спробував підійти до М. Горбачова, а той, побачивши наполегливість гірника, дозволив йому говорити. Ось як Ф. Захарчук згадує свою доповідь: «Я почав зачитувати вимоги свого страйкому, де першим пунктом стояла відставка президента СРСР М.С. Горбачова. Після цього Михайло Сергійович перегнув через трибуну й попросив передати йому мої вимоги, оскільки він їх не читав. Пізніше до мене підійшов охоронець і запропонував пройти з ним у кабінет Горбачова. Пересиливши страх і хвилювання, я погодився й потім не пошкодував про це. Наша розмова з Михайлом Сергійовичем замість запланованих 45 хвилин тривала неповних три години. Горбачов мене запитав, чому в провінції в нього такий низький рейтинг. А я відповів, що в усьому винна комуністична партія й те, що він тривалий час

очолював її. Із цим Горбачов погодився й зауважив, що компартія не підлягає реформуванню, а економічну ситуацію в країні підриває зниження цін на міжнародному ринку на тюменську нафту, через що навіть подорожчання таких продуктів не першої необхідності, як автомобілі, вироби з хутра, не здатне покрити дефіцит бюджету. Вихід він бачив тільки в суверенітеті республік СРСР, які повинні самостійно виживати на своїх природних і виробничих ресурсах» [31].

Волинські гірники страйкували до 3 травня 1991 р. Втратив видобутку за період страйку установили 214 тис. тонн палива. [20, с. 1]. Споживачі 7 областей Західної України, яких забезпечував Львівсько-Волинський басейн, у своїх складах не дорухувалися лише так званого енергетичного вугілля понад 200 тис. тонн на 5,6 млн крб, а план поставок населенню зменшився на 119 тис. тонн. [15, с. 1]. Через нестачу палива було зупинено 4 з 12 діючих енергоблоків Бурштинської ДРЕС. Бурштинська ДРЕС одержувала лише по 3–4 тис. тонн вугілля при щодобовій потребі 16–18 тис. тонн, тому складалися списки великих підприємств, яким припинялася подача електроенергії. Серед них калуське об'єднання «Хлорвініл», львівські «Електрон», «Львівхімсільгоспмаш», «Кіноскоп», будівельні заводи. Міста й селища також зазнали проблем через нестачу електроенергії. Лише Добротвірська й Калуська ТЕЦ, де раніше було заготовлене вугілля, працювали стабільно й рятували ситуацію з електрозабезпеченням Волинської й Львівської областей [23, с. 1].

Висновки. Отже, страйки волинських шахтарів займали вагоме місце серед шахтарського страйкового руху в УРСР, хоч їх чисельність від загальної кількості страйкуючих гірників УРСР була невеликою. Складні соціально-побутові умови та засилля командно-адміністративної системи управління вугільною промисловістю стали тим каталізатором, що спровокував бурхливу антирадянську реакцію шахтарів УРСР. Нововолинські гірники активно включилися в організацію страйкових комітетів, узяли участь у з'їздах гірників, які вирішували організаційні питання шахтарського страйку, спільно з червоноградськими шахтарями брали участь у виступах у Москві, де єдиними висловлювали політичні вимоги перед владою. У суспільстві, яке було залякане тоталітарною комуністичною владою, яке боялося будь-яких антикомуністичних заяв, шахтарський страйк став доказом, який продемонстрував усю нездатність радянської влади протидіяти виступам цивільного населення.

Список літератури:

1. Агапов В. Взаємовідносини страйкового шахтарського й національно-демократичного рухів у 1991 р. Український історичний журнал. Київ, 2011. № 4. С. 23–40.
2. Баканов С. Структурные реформы 1960–80-х гг. в угольной отрасли и их последствия для угледобывающих предприятий Урала. Экономическая история Сибири XX в.: материалы III Всероссийской научной конференции (29 июня–1 июля 2012 г.). Барнаул, 2012. С. 134–143.
3. Борис А. Проблеми треба вирішувати. Радянська Волинь. 1990. 10 липня. С. 2.
4. Борис А. Рік після страйку: що зроблено? Робітничий голос. 1990. 6 липня. С. 3.
5. В Донбасі розпочався з'їзд шахтарів. Свобода. Український щоденник. 1990. 15 червня. С. 1.
6. Вербич В. Страйк триватиме до перемоги. Народна трибуна, 1991. 20 квітня. С. 3.
7. Вербич В. Шахта № 9: «Найголовніше – свобода України». Народна трибуна. 1991. 20 квітня. С. 2.
8. Віхров М. Тінь шахтаря. 2015. 2 вересня. URL: <http://m.tyzhden.ua/publication/145061> (дата звернення: 21.08.2018).
9. Віхров М. Шахтарі. Подорожні Незалежності. 2018. 29 липня. URL: <http://tyzhden.ua/History/217369> (дата звернення: 21.08.2018).
10. Державний архів Волинської області, Ф. Р-2298, Оп. 1, Спр. 832, Арк. 26–27, 36, 54.
11. Державний архів Волинської області, Ф. Р-2298, Оп. 1, Спр. 858, Арк. 27–28.
12. Державний архів Волинської області, Ф. Р-2298, Оп. 1, Спр. 858, Арк. 34.
13. Державний архів Волинської області, Ф. Р-2298, Оп. 1, Спр. 860, Арк. 52–53, 83
14. Державний архів Волинської області, Ф. Р-2298, Оп. 1, Спр. 757, Арк. 16, 34.
15. Зінченко О. Не лише шахтарям – всім важко. Радянська Волинь. 1991. 5 квітня. С. 1.
16. Зінченко О. Проблеми старі і нові. Роздуми після страйку у Нововолинську. Радянська Волинь. 1989. 15 серпня. С. 2.
17. Зінченко О. Страйк у Нововолинську. Радянська Волинь. 1989. 26 липня. С. 1.
18. Зінченко О. Страйк у Нововолинську. Радянська Волинь. 1990. 13 липня. С. 3.
19. Зінченко О. Страйк у Нововолинську. Радянська Волинь. 1991. 16 квітня 1991 р. С. 2.
20. Зінченко О. Шахтарі вийшли на роботу. Радянська Волинь. 1991. 7 травня. С. 1.
21. Лагановський В., Пастушак П. Є над чим задуматись... і не тільки шахтарям. Робітничий голос. 1990. 13 липня. С. 1.
22. Лучко В. Делегати з Нововолинська. Робітничий голос. 1990. 20 жовтня. С. 1.
23. Некрасов Г. Відлуння шахтарських страйків. Радянська Волинь. 1991. 16 березня. С. 1.
24. Ніколенко В. Відстаючих добавилось. Робітничий голос. 1990. 17 липня. С. 3.
25. Ніколенко В. Кому вигідний страйк? Робітничий голос. 1991. 12 березня. С. 1.
26. Оголосили 16 липня 1989 року страйк трудові колективи шести шахт міста Макіївки на Донбасі. 2007. 8 липня. URL: <http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=136845> (дата звернення: 21.08.2018).
27. Резолюція I з'їзду шахтарів з питань соціально-економічного становища, виконання постанови Ради Міністрів СРСР № 608 і перспектив переходу до ринку. Робітничий голос. 1990. 7 липня. С. 2.
28. Резолюція страйку шахтарів нововолинської групи шахт Волинської області ВО «Укрзахідвугілля». Робітничий голос. 1991. 19 березня. С. 1.
29. Результати голосування на референдумі СРСР та опитування населення Української РСР по Волинському округу № 4. Радянська Волинь. 1991. 20 березня 1991. С. 1.
30. Русначенко А. Стачка шахтерів на Украине в июле 1989 г. Отечественная история. Москва: Наука, 1993. № 1. С. 66–77.
31. Тимошук О. Неоголошена революція, або Як шахтарі добували... демократію. 2009. 31 липня. URL: https://dt.ua/SOCIETY/neogoloshena_revolyutsiya,_abo_yak_shahtari_dobuvali_demokratiyu.html (дата звернення: 21.08.2018).
32. Ціни на ринку. Робітничий голос. 1990. 13 жовтня. С. 2.
33. Ціни на ринку. Робітничий голос. 1990. 3 листопада. С. 3.
34. Шворак Т. Чотири тривожні дні. Молодий ленінець. 1989. 29 липня. С. 2.

ЗАБАСТОВКИ ШАХТЕРОВ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСОЮЗНОГО ШАХТЕРСКОГО ЗАБАСТОВОЧНОГО ДВИЖЕНИЯ 1989–1991 ГГ.

В статье рассматриваются забастовки волынских шахтеров 1989–1991 гг. на фоне общесоюзного шахтерского забастовочного движения. Охарактеризованы причины возникновения забастовок горняков Нововолынска, а также их последствия для экономики УССР. Определены роль и место забастовочного движения горняков в тогдашней украинской политической жизни. Освещаются изменения общественно-политического мировоззрения горняков Львовско-Волынского бассейна в ходе борьбы украинцев за свою независимость. На основе исторических источников и историографии проанализирована и дана оценка основных требований бастующих горняков шахт Нововолынска.

Ключевые слова: шахтеры, забастовка, забастовочный комитет, Нововолынск, Волынская область.

STRIKES OF THE VOLYN REGION MINERS IN THE CONTEXT OF THE ALL-UNION MINING STRIKE MOVEMENT OF 1989–1991

The article deals with the 1989–1991 strikes of Volyn region miners on the background of the All-Union Mining Strike Movement. The reasons of the Novovolynsk miners' strikes, as well as their consequences for the Ukrainian SSR economy, are described. The role and place of miners' strike movement in the political life of the time are determined. The changes of socio-political outlook of the miners of the Lviv-Volyn Basin during the struggle of Ukrainians for their independence are highlighted. On the basis of historical sources and historiography the estimation and the analysis of the main demands of the striking miners of Novovolynsk mine are given.

Key words: miners, strike, strike committee, Novovolynsk, Volyn region.